

ZDENEK HEJZLAR

NADĚJE A VAROVÁNÍ NA PRAHU 1987

Letošní novoroční pozdravy starých přátel z Československa se vyznačovaly optimističtější tónem než pozdravy v kterémkoli z uplynulých sedmnácti let. Bylo až překvapivé, v kolika z nich byl nový optimismus vyjadřován citátem z dávné písničky V & W — „svítá, na východě svítá . . . chvíli, ještě malou chvíli a bude den bílý . . .“

Jeden z těchto přátel např. napsal: „*V lednu 1986 jsme pohřbili Seiferta. Byl jsem v Rudolfinu i u kostela sv. Markéty. Kdosi ten druhý pohřeb u Markéty srovnával s druhým pohřbem Máchovým — ale to nesedělo. Ten Seifertův byl zatím jen tichým nářkem „kde domov můj“ a žádným vzdorným „hromy divo bijú“. A pak přišel Černobyl, a po něm tak neuvěřitelně dlouhá šňůra šibeničně černých anekdot, až z toho v zádech mrazilo.*

Ale pak najednou — nebývale otevřená přiznání a věcná publicita z Moskvy, dokonce ještě mnoho měsíců po neštěstí. To signalizovalo snahu o obrat, podobně jako tamní sjezdy filmařů a spisovatelů a diskrétní výzvy k návratu některých umělců emigrantů. Najednou dokonce i Rudé právo o novém slovníku českých spisovatelů kriticky poznamenalo, že zamlčel spisovatele emigranty jako kdyby nikdy nebyli existovali!

Ždá se mi — píše dál přítel — že nebyt toho zhoršení mezinárodní atmosféry (lvi podíl na tom lze asi opravdu připsat Reaganově omezenosti a konzervatismu) mohlo být už letos těch příznaků „tání“ víc — a snad i u nás. Lidé začínají poslouchat program sovětské televize nejen při sportovních přenosech, ale i při dlouhých a nearanžovaných diskusích. Mnozí ze zdejších přátel mi dnes dávají za pravdu, že primitivní a apriorní antisovětiismus a antirusismus škodí nejen Reaganovi, ale i každému z nás. Říkal jsem před srpnem, v srpnu i po srpnu, že v Praze nebude dobře, když nebude dobře i v Moskvě, a že ostentativní nezájem o sovětskou problematiku a neochota ke stykům jsou pošetile krátkozraké. Samozřejmě, že nikoli náhodou odpověděl jeden diluviální redaktor Rudého práva při besedě s důchodci na dotaz o možnostech následování současných sovětských příkladů, že „sovětská a československá situace je odlišná“ a že „jste, často následovali sovětský příklad slepě“, takže nyní „tuto chybu netřeba opakovat“ . . .

Co do společenského klimatu mě nastávající zima neděsí. Na spaní nebude asi pomýšlení, a bude, myslím, zas jednou zajímavě žít. Možná, že už tenhle nový rok rozhodne. Na to zvedám teď novoroční půllitr nealkoholického piva — tedy po gorbačovsku. A jestli se ve svých nadějích přece jen mýlím, tak z toho tentokrát nikdo druhý škodu neutrpí, což se o mnohých mých dávnějších nadějích a iluzích pohřchu říci nedá.“

Naděje na brzký pozitivní vliv Gorbačovovy politiky na situaci v Československu se očividně zesílily po listopadové poradě představitelů komunistických stran zemí RVHP v Moskvě. Předpokládá se totiž, že přes všechnu svou zdrženlivost v zasahování do vnitropolitického vývoje zemí bloku — především z obav před možnou destabilizací, která by mohla komplikovat jeho sovětské a světové záměry — přece jen Michail

Gorbačov nemohl neupozornit na potřebu efektivizačních reforem i v těchto zemích. Průběh prosincového sjezdu strany ve Vietnamu to potvrzoval. Skutečnost, že po skončení společné porady pozval Gorbačov k osobním a zcela důvěrným rozhovorům mimo Jaruzelského, Kádára a Truong Chinh — u nichž to bylo zřetelně motivováno aktuální problematikou příslušných zemí — také Gustáva Husáka, vyvolala samozřejmě spekulace o tom, že Husák byl upozorněn na trvalou neudržitelnost „normalizačních“ konstrukcí, které v křečovitě negaci „Pražského jara“ nadále klasifikují jako „kontrarevoluční“ i ty tendence a kroky, které teď Gorbačov pokládá za východisko ze slepé ulice brežněvovské stagnace. Ač o tom neexistuje přímý důkaz, objevily se v těch československých kruzích, které toužebně očekávají konec „Husákovy éry“ jako předpoklad pozitivnějšího vývoje a vědí, že tentokrát může a musí přijít impuls především z Moskvy, i naděje a předpovědi přehnané a málo realistické.

V této souvislosti pokládal jiný náš přítel, historik Milan Hübl, za nutné v samizdatovém článku „Rétorika není politika, aneb když ne do vánoc tak do velikonoce . . .“ upozornit na nebezpečí nadějí, při nichž je „přání otcem myšlenky“, a zesměšnit explozi různých fám, které jsou — jak píše — „průvodním jevem ve společnosti, v níž chybí otevřenost politického života a chladně kultura politického myšlení“.

Co v Praze podle Hübla kolovalo a koluje? „*Rozdělení funkcí (prezidenta a generálního tajemníka KSČ, to jest odsunutí Husáka do pozadí) je prý hotová věc, která bude na příštím — nejdříve listopadovém a pak prosincovém, teď dubnovém — zasedání ÚV KSČ provedena a zveřejněna. Podle zaměření „dobře informovaných“ následuje pak celá sestava nové řídicí jedenáctky, v čele se Strougalem anebo Jakešem, ba dokonce i Hermanem, jak to poslední do Prahy přišlo z Brna . . . Před Reykjavíkem měli někteří lidé za hotovou věc, že mezi Reaganem a Gorbačovem dojde k dohodě o stažení všech cizích vojsk z Evropy. A některým fabulátorům se dokonce zdálo pravděpodobné, že Gorbačov teď zpochybní i zásah 21. srpna 1968 v Československu. Podle jedné z posledních fám prý Gorbačov Husákově přímo řekl anebo — podle naturelu vypravěče — alespoň naznačil, aby odstoupil z vedoucí funkce ve straně, a on to tedy co nevidět udělat musí.“*

Hübl však poukazuje na historickou zkušenost, o níž se důvodně domnívá, že není Gorbačovovi neznámá. „*Když se počátkem šedesátých let Chruščov pokusil vynutit odchod z funkce Gheorghiu-Deje v Rumunsku a Envera Hodži v Albánii, skončilo to neslavně — pro Chruščova. Tyhle vztahy a možnosti jsou mnohem složitější, než se povrchně zdá. Antonín Novotný se znelíbil Brežněvovi nesouhlasem s odvoláním Chruščova už v říjnu 1964, a přesto zůstal ve funkci až do roku 1968. Byl odstraněn teprve tehdy, až se pro to vytvořily vnitřní podmínky. Teprve pak řekl Brežněv své „eto vaše dělo“. To byl už nastolen a probíháván požadavek rozdělení funkcí v předsednictvu ÚV KSČ a — stejně těžce — probíháván i v plénu ÚV KSČ . . . Ono se nic „nedekumuluje“ bez vyhocení problému tam, kde se o tom musí formálně rozhodnout. Dosud*

se nic takového nestalo — z mnoha důvodů, snad i u vědomí, že dnešní „první“ by neváhal v mocenském konfliktu použít síly.“

Hübl se také domnívá, že zmenšení naděje na omezení závodů ve zbrojení po Reykjavíku zpomaluje reformní vývoj v SSSR, a že se to odrazilo i v činnosti tzv. „kolodějské komise“, která má připravit návrhy na nový ekonomický mechanismus v Československu. „Předběžné výsledky práce komise nebyly zatím předloženy ani předsednictvu strany, a proto se nemohly objevit ani v usneseních prosincového zasedání ÚV KSČ. Někteří z politicky nejmocnějších členů komise prosadili s odkazem na poradu v Moskvě, aby vypracované materiály nejdříve prošly resortním připomínkovým řízením. O takovém „řízení“ koluje vtip, že když jím projde ježek, vyjde z něho mrtvá myš. Někteří skalní optimisté věří, že tomu tak nebude, že se to vyjasní a prosadí do pléna ÚV v dubnu 1987, a to i s tím „rozdělením funkcí“ ve špičce. Ale to už přede kolovrátek svou starou píseň — když ne do vánoc tak do velikonoc . . .

Gustáv Husák prý po návratu z Moskvy řekl: „Soudruzi, věřte mi, až ucítím, že nevládnou, ani o hodinu déle ve funkci nezůstanu.“ Ti, kdo ho málo znají, si to vysvětlují tak, jako by k tomu mělo dojít už v dubnu. S přihlédnutím k povaze autora výroku je však třeba podtrhnout slovo „až“ a chápat je v protikladu ke slovu „už“, to jest ve smyslu „sám určím, kdy odejdu“. Jistě, mohou nastat různé „příhody“ — mozkové, srdeční a jiné — ale na nich bych prognózy vývoje nezakládal. Pravděpodobný vývoj se mi zdá spíš jako dost dlouhý pochod a ne skok „do příštích velikonoc“ či „do roka a do dne“. A možná, že to tak bude i lepší. V mezích možná vstoupí do hry i mladší aktéři, nezatížení účastí v událostech konce sedesátých let.“

Hüblůva skepse vůči přehnaným nadějím může být oprávněná, stejně jako skepse tolika zahraničních komentátorů vůči Gorbačovovým reformním možnostem v SSSR. Soudobá sovětská společnost je statická a konzervativní, bez mechanismů ulehčujících transformaci systému, a Gorbačov může záhy narazit na překážky, které tempo změn zpomalí nebo změny zneemožní. Nevíme zatím mnoho ani o eventuelních překážkách v jeho vlastním vědomí. Po „normalizační“ destrukci jsou československé oficiální struktury mimořádně neschopné nejen produkovat ale i přejímat inovační impulsy, a u moci sedí dál garnitura, která je pro svou společnou odpovědnost za tuto destrukci mimořádně neschopná takové vnitřní diferenciaci, jakou v tamních mocenských podmínkách musí každý pozitivnější vývoj začínat. Ale jak zahraniční skeptici, kteří prorokují Gorbačovův neúspěch, tak i ti, kdož jsou znepokojeni náhlým optimismem některých lidí v Československu, se mohou mýlit. Vývojem budou ovšem jistě zklamáni všichni, kdo možnosti změn měří jen svými tužbami a přáními a nikoli reálnými mezinárodními, sociálními a mocensko politickými předpoklady. I v nejlepším případě není v dohledu žádný „skok z říše temna do říše svobody“, nýbrž jen dlouhý, bolestný a rozporuplný vývoj od veliké nedokonalosti k nedokonalosti menší. Existují však pádné důvody věřit, že nástupem Gorbačova k moci v SSSR přece jen — řečeno s Janem Nerudou — „čas oponou trhnu“, a že to nadlouho nezůstane bez následků i v Československu, jakkoli tam jsou poměry stále ještě pozitivním změnám málo příznivé. Nejen přehnaný optimismus, ale i přehnaný pesimismus se mohou brzy ukázat špatnými základy pro smysluplný a produktivní politický postoj.

JIŘÍ DIENSTBIER

Paradoxy

Jana Fojtíka

Nedostupným bestsellerem se stala plzeňská Pravda z 8. října 1986, která přinesla dvoustránkový výtah z projevu tajemníka a kandidáta předsednictva ÚV KSČ Jana Fojtíka na ideologické konferenci v Plzni. Poprvé od roku 1968 je o názory československého politika zájem; takový, že se šíří po Praze samizdatem v xeroxových kopiích.

Protože Jan Fojtík vyslovil „požadavek, aby se odpovědný funkcionář . . . za své činy . . . odpovídal“, *) vyzval vlastně k diskusi. Nabídku přijímám, byť zveřejněný text není úplný. Zkušenost mi však říká, že v takových projevech není škrtán balast, ale nejzajímavější, tedy nejotevřenější pasáže (upozornil na to i Gorbačov v krasnodarském projevu). Mohu tedy předpokládat, že výtah je minimem, které se podařilo autorovi prosadit v jeho snaze o přemožení „kabinetního čachrování“.

Jan Fojtík nepatří mezi naivní věřící komunismu

ani mezi úřednické typy, které slouží okamžité politické linii, aniž by vnímali politické důsledky. Nejpozději od poloviny padesátých let ví nebo tuší, kde se skrývají — nebo otevřeně kvákají — žáby na prameni československé společnosti. Je však současně politikem, který chápe politiku jako umění možného v čistě deterministickém smyslu; až tak, aby nepřekročil meze, za nimiž by se na jejím formulování už nesměl oficiálně podílet.

Z rozporu Fojtíkova poznání o stavu společnosti a poměru k politice plynou zdánlivé paradoxy jeho politického vývoje: postoj v roce 1956, podíl na postupující reformaci myšlení v šedesátých letech, účast na redakci Akčního programu KSČ v roce 1968 i na redakci Poučení z krizového vývoje, jež Akční program zavrhl, obhajoba zahnívajících brežněvismu pod nálepkou reálného socialismu a dnes, kdy Gorbačovova politika přináší novou dynamiku, opět pokus hledat styčné body skutečného a možného v realitě společnosti, v níž zastává vysokou funkci. Tady se však dostává do paradoxu skutečného. Když říká, že na rozdíl od sovětského

*) Všechny jinak neurčené citace jsou z projevu Jana Fojtíka v plzeňské Pravdě.